

סימן כה
השיקים [5]
לענין שמיטת כספים

ראשי פרקים :

- א. שיק שניתן בערב שמינית ונפדה בשמינית.
- ב. חוב מבנק אם נשמט בשביעית.
- ג. פרעון מידי מדינה דמלכותא.
- ד. לסוברים ששיק דינו כממרני.
- ה. פרעון חוב באמצעות שטר.
- ו. ממרני על אחרים.

מלוח הנותן בסוף השביעית שיק שמועד גבייתו בשמינית, האם השביעית משמטת את החוב ולא יוכל מקבלו להציגו לגבייה, ומה הדין כשהתאריך בשביעית, אך מסיבות שונות לא הציגו לפרעון בתוך השנה השביעית ?

א. שיק שניתן בערב שמינית ונפדה בשמינית

ענין תוקפם הקנייני של השיקים נידון בהרחבה לעיל בסי' כא. למש"כ שם לתת לשיק תוקף של הקנאת ממון מיידית מדין מעמד שלושתן שע"י הכתב, הדבר פשוט שנתנית שיק בערב ראש השנה של שמינית נחשבת כפרעון ומונעת משביעית לשמטתו. ולמש"כ שם (כאכ"ה) שגם בשיק דחוי מהני הקניין כבר כעת, צ"ל דמקנה למקבל מה שיש לו כעת ביד הלוח, כלומר- שהקנה לו את ההלואה שפרעונה בעתיד. ואף שלא הקנה לו את המעות, שהרי כעת אין חייב לפרוע לו, מ"מ מקנה לו את הזכות לקבל את הפרעון במקומו בתאריך העתידי. ובנידון השיק, אף שאין הבנק חייב היום לתאריך בעתיד, מ"מ כיון שיש בידו את האפשרות להתחייב לתשלום בגבולות הזכות והאשראי המאושר, מתן השיק כמוה כהקנאת הזכות העתידית של קבלת הכסף מהבנק. וא"כ כאשר פורע בשיק דחוי שמועד פרעונו בשנה השמינית, הרי הוא מקנה למוכר זכות קבלת המעות, וכבר כעת יחשב הדבר כתשלום עבור החוב. וכן הוא הדין במי שמקנה חוב שזמן פרעונו לא הגיע עדיין בקנין מעמד שלושתן, שדנים אנו את החוב כנקנה כעת, ומבחינת המשלם נחשב כפרעון כבר מרגע ההקנאה במעמד שלשתן.

ב. חוב מבנק אם נשמט בשביעית

אלא שאם ניתן לשיק דין של מעמד שלושתן כאמור, וחשבון הבנק יחשב כמחצה מלוח ומחצה פקדון (ראה שם כאוטו), על מקבל העיסקא של מחצה מלוח ומחצה פקדון, לעשות פרוזבול שלא תשמט שביעית מחצה

מלוה שהבנק חייב לו, כדקיי"ל בשו"ע חו"מ סז, ג, דכיון שהעיסקא הועברה לזכות מקבל השיק הרי הבנק חייב עיסקא זו למקבל השיק, וע"כ עליו מוטל לעשות פרוזבול כדי שיוכל לגבות את מלא סכום השיק.

ברם, אם חוב של בנק כלפי לקוח נשמט בשביעית, תלוי לענ"ד במחלוקת ראשונים במהותה של ההשמטה. הרמב"ם בפ"ט משמיטה ה"ד, כתב וז"ל:

"אין שביעית משמטת כספים אלא בסופה, שנאמר ... לפיכך המלוה את חבירו בשביעית עצמה גובה חובו כל השנה, וכשתשקע חמה בלילי ראש השנה של מוצאי שביעית אבד החוב." הרי דס"ל לרמב"ם שהחוב נשמט מאיליו בשביעית. אין כאן פעולת השמטה מצד המלוה, אלא עצם יציאת השנה השביעית וכניסת השמינית גורמת להשמטת החוב. הזמן משמט ולא חיוב על המלוה להשמיט חובו. וכן היא דעת הרשב"א בתשי (ח"א סי' תשעה), במי שנשבע לפרוע לחברו את חובו והגיע שמיטה בינתיים, וז"ל:

"והילכך לא נשבע לפרוע אלא כל זמן שהוא חייב לו, שאילו מחל לו את חובו אין חיוב שבועה עליו, וכיון שכן הוה ליה כנמחל, דאפקעתא דמלכא הוי והפקר ב"ד דאורייתא." הרי דס"ל דהחוב נפקע משמיא ולא ע"י המלוה. וכן היא דעת המרדכי בגיטין (אות שפ):

"ולפי הענין נראה דשביעית אפקעתא דמלכא הוא, אע"ג דלא אמר משמט אני."

ונפק"מ מזה שאם ירצה המלוה לעבור על איסור דאורייתא ולגבות חובו ויסרב להשמיט חובו, אין הלוח חייב לתת לו, דהחוב מופקע גם ללא רצונו של המלוה, וכמש"כ הרא"ש בתשי (כלל עז אות ד): "שביעית משמטת המילוח ומפקעת שעבודה לגמרי, ואפי' בא המלוה לעבור על דברי תורה ולתבוע חובו לאחר השביעית, הלוח פטור."

וכ"כ בעה"ת (שער מה ח"א אות ה) בשם הרמב"ן, וז"ל:

"שביעית משמטת את המלוה ומפקעת שעבודה לגמרי, ולא משום מצוה של זה בלבד, אלא אפי' בא מלוה לעבור על דבר תורה ולתבוע חובו אחר השביעית, הלוח פטור, שכבר נפקע שעבודו לגמרי."

אלא שהיראים (החדש סי' קסד-מובא לשונו גם באור זרוע בפסקיו למסכת עבודה זרה אות קח) סובר שהשמטת החוב היא מצוה המוטלת על המלוה להשמיט חובו ולומר משמט אני, ואם לא יאמר כן לא יושמט החוב. וז"ל היראים:

"וחוב שעבר עליו השביעית אינו רשאי לוח לעכבו אלא ע"פ המלוה, כל זמן שלא השמיטו מלוה חייב לפרוע. אלא לוח יזמין מלוה לדין שישמיט לו חובו כאשר ציוה היוצר. ובית דין יחייבו למלוה לומר משמט אני כאשר ציוהו חכמים ... ואם אינו רוצה לומר משמט אני, יכפון בית דין, כדתניא בכתובות (פו, א) על פריעת בע"ח שהיא מצוה, אם אמר לא בעינא למעבד מצוה מאי ... מכין אותו עד שתצא נפשו."

הרי דס"ל ליראים דלא כאותם ראשונים שכת' לעיל דשביעית אפקעתא דמלכא, אלא שהיא מצוה המוטלת על המלוה להשמיט חובו.

דעה נוספת היא דעתו של רבינו אביגדור הכהן המובאת במרדכי (גיטין שפ הנ"ל), וז"ל:

"לענין השמטת כספים, קבלתי שהשביעית משמטת מאליה אע"פ שלא אמר משמט אני, אלא דמצוה הוא דרמיא עליה באמירה, דכתיב; יוזה דבר השמיטה'..."

הרי דבעיקר הדין ס"ל לרבינו אביגדור כדעת הראשונים הנ"ל - דלא כיראים - אלא שסובר דיש עוד מצוה דרמיא עליה דמלוה לומר בפיו משמט אני, אבל האמירה היא מצוה שאינה מונעת מהחוב להשמט באפקעתא דמלכא.

אחת הנפק"מ ממחלוקתם תהיה בחוב [או עיסקא שמחציתה דינה כחוב] שחייבים לבנק או לכל חברה בע"מ, אם השביעית תשמט את החוב, ואם על הבנק לעשות פרוזבול. דידוע מש"כ האחרונים בענין מעמדה ההלכתי של חברה בע"מ שדינה כשעבוד נכסים ללא שעבוד הגוף, שאין כאן לוח או מלוה המחויב או המחויבים כלפיו אלא רק נכסי החייבים מחויבים כלפיהם, מעין מש"כ הרא"ש בפ"ק דקידושין בה"י בבאור הדין של מנה אין כאן משכון אין כאן. [עין באריכות במהרש"ג (ח"א יור"ד סי' ג) במנחת יצחק (ח"ג סי' א), בתש"י חלקת יעקב (לגר"י ברייש- במהדורה החדשה ח"א יור"ד סי' סה-סו), בברית יהודה לגר"י בלוי פ"ז הערה סו, בפד"ר כרך י עמ' 279 ולהלן, בקובץ "התורה והמדינה" ח"ב עמ' 389 וח"ג עמ' 41-45 וע"ע במש"כ בסימן לטו.]. וא"כ למש"כ בשיטת היראים דאין השביעית משמטת אלא המלוה הוא המשמט, כשארין "גוף" מלוה אין מי שיאמר משמט אני, ולא נאמרה מצות השמטה כשארין משמט. ומסתבר דהוא הדין כשהבנק הינו הלוה, אין חיוב על המלוה לומר משמט אני אלא כלפי לוח, וכשארין לוח ליכא מצות השמטה מצד המלוה. משא"כ להני ראשונים דהוי אפקעתא דמלכא, הרי שכניסת השביעית מפקיעה כל חוב, בין אם יש שם מלוה ובין אם הוי שעבודא בעלמא. אלא שדעת היראים נדחתה ע"י האור זרוע (ע"ז אות קח- הנ"ל), וכן דחאו הריקאנטי (סי' שנב), וכן בשער המשפט ריש סי' סז (סי"ק א) שמשמעות הרא"ש המרדכי וכל הפוסקים דלא כיראים, וכ"נ מדברי המנחת חינוך (תעז) דהוי אפקעתא דמלכא, [וע"ע במש"כ בחושן אהרון (לגר"א וולקין) לדחות את דברי היראים]. ע"כ גם בנק החייב או חייבים לו, שביעית משמטתו, ובעי למיעבד פרוזבול כי היכי דלא תשמטנו השביעית.

[וע"ע בדבר אברהם ח"א סי' לט אות ב שרצה לחלק, לשיטת הב"ח (המובא להלן בסי' לאב-ד), בין הלואה שהגיע זמנה קודם השמינית לסתם הלואה שנעשתה תוך ל יום לשמינית, שמועד פרעונה ע"פ המנהג בשנה השמינית, דבהלואה הנשמטת יש שני דינים, על המלוה שלא יתבע חובו ואם יתבע עובר בעשה ולא תעשה, ועל החוב שנקע בשביעית דהוי אפקעתא דמלכא. אך בסתם הלואה שנעשתה תוך ל יום מהשנה השמינית, יש רק איסור על המלוה לתובעו אבל לא הוי אפקעתא דמלכא, ונפק"מ דמהני תפיסה. וכל זה דלא כיראים, אך בסתם הלואה איכא רק איסורא על המלוה.]

ג. פרעון מידי מדינא דמלכותא

והנה הגר"מ פינשטיין באגרות משה (ח"ב סי' טו) דן במי ששכח לעשות פרוזבול והלוה אינו רוצה לפרוע בשביל זה וכו', והשיב: "דאם בשעת ההלואה נתן הלוה טשעק שלו על זמן דאחר השמיטה, הוא קביעות זמן, ועוד יותר מזה שהוא נחשב גם כתשלומין,

מאחר שאסור לפסול טשעק מדינא דמלכותא." הרי דס"ל לאגרות משה דנתינת שיק עם מועד פרעון לאחר השמינית יכולה להחשב כקביעת זמן לפרעון החוב לאחר השביעית, ולא תשמטנו שביעית. יתירה מזו- היות ויש איסור לבטל שיק מדינא דמלכותא, כבר מיום מסירת השיק יחשב החוב לפרוע, ועיין במש"כ לעיל בסי' כאה. אלא שהשאלה היא במה פרע לו, אם נאמר שיש כאן רק התחייבות האסורה בחזרה מדינא דמלכותא, מאי אולמיה האי התחייבות מהתחייבותו לשלם חובו. ואפשר דס"ל דהוי הקנאת המעות גופם מקנין סיטומתא שמקנה לו את המעות שיהיו לו בעתיד [למש"כ שם דסיטומתא מהני במטבע ומהני בדבר שלא בא לעולם], והדינא דמלכותא היא הסיבה שבעטיה נהגו כן הסוחרים להקנות ע"י השיק כסף שיגיע לו בעתיד, דכיון דמדינא דמלכותא אינו יכול לחזור בו, סמכו ע"ז הסוחרים לקנות על ידו מטבע שתגיע לידו בעתיד וכבר כעת נחשב החוב לפרוע. או אפשר דמהני מקנין סיטומתא עם דינא דמלכותא, והדינא דמלכותא הוא חלק מהקנין ולא סיבה לסיטומתא. וע"כ הנותן שיק קודם השמינית, אפי' שהגתו תתאפשר רק בשמינית, מ"מ כבר כעת נחשב החוב לפרוע ולא תשמטנו השביעית. ולמש"כ לעיל שתוקף השיק מדין מעמד שלושתן ע"י הכתב, לא מיבעיא למה שהיה נהוג בעבר ששיק מאוחר היה ניתן להצגה לגבייה מיד עם כתיבתו ללא כל התחשבות בתאריך הנקוב בו, (עיין מש"כ בזה בסי' כג"ד), שהדין פשוט ששיק זה נחשב כפרעון מיד בנתינתו כיון שיש אפשרות להציגו לגבייה, אלא אפי' לאחר שחוקק סעיף (73ב) ששיק אינו בר פרעון אלא בתאריך הנקוב בו, מ"מ למש"כ תחשב נתינתו כפרעון מיידי ולא תשמטנו השביעית.

ד. לסוברים ששיק דינו כממרני

לדעה ששיק תוקפו כממרני, יהיה לכאורה הדין ששביעית תשמט אפי' נתן לו שיק שניתן להציגו לפרעון קודם שביעית, ובפועל, מסיבה כזו או אחרת, לא הוצג השיק לגבייה בשנה השביעית. שהרי לא עדיף ממרני זה הניתן ע"י הלוח משטר בעדים, שנתן לו הלוח בשעת ההלואה והתחייב לפרוע לו, דקיי"ל בגיטין לו, א דשביעית משמטת את המלוה בין בשטר ובין שלא בשטר, ופסק המחבר בחו"מ סז, ב כרב ושמואל דאפי' שטר שיש בו אחריות נכסים, וכ"ש בשטר שאין בו אחריות נכסים, דבזה אפי' רבי יוחנן וריש לקיש מודים שמשמט. וא"כ ממרני בכתב ידו שדינו כשטר שאין בו אחריות נכסים תשמטנו השביעית לכ"ע.

וראיתי לשואל ומשיב (מהדורא חמישא סי' עא) שיצא לדון בדבר חדש, שבממרני לא יופקע החוב בשביעית, דכיון דבממרני נשתעבד לכל המוציא, א"כ נשתעבד גם לעכו"ם, ואם היה המלוה מוכר את הממרני לעכו"ם היה העכו"ם גובה בערכאות, וא"כ הוי כמתנה שלא אשמיט חובי בשביעית. אלא שהקשה דא"כ בכל שטר נימא הכי, ובאמת בתש" הרא"ש מבואר דהיכולת לגבות בערכאות לא מפקיעה את השמטת השביעית. וחילק בין שטר שנשתעבד רק לישראל לבין ממרני שמשועבד גם לעכו"ם, וכיון שלא הזכיר בפירוש שלא תשמטנו שביעית, אינו כמתנה על מה שכתוב בתורה שתנאו בטל, עיי"ש.

ה. פרעון חוב באמצעות שטר

והנה בעל התרומות (שער ד ח"ב אות ד) כתב שאם יש ללוח מטלטלין וחובות בשטר או קרקעות וחובות בשטר, מסתבר שהרשות בידו ליטול את הקרקעות או המטלטלין ולהתנגד לקבלת השטרות כפרעון לחובו. ואע"ג ששטרות איקרי כסף (ב"ק יד, ב), אפ"ה כיון שיכול המלוה למוחלו יכול המלוה של המלוה להתנגד לקבלתם. טעם נוסף שיכול להתנגד, כיון שאין גופן ממון יש לנו לילך אחר תקנת המלוה ולפרוע לו בדבר שיהיה לו קל יותר למוכרו ולקבל בתמורתו את כסף הלואתו. היוצא מדעת התרומות דאין הלוח מכריח למלוה לקבל ממנו שטרות כפרעון לחובו, ומשמע דאם אין למלוה נכסים כי אם שטרות, מגבים לו ב"ד חובו מהשט"ח. ובח"מ סי' קא הביא הטור את דעת אביו הרא"ש דאפי' יש לו מטלטלין מגבים למלוה מהשטרות, וכ"פ המחבר והרמ"א שם בסעי' ה, וז"ל:

"אם יש ללוח שטרי חובות על אחרים, יכול להגבותם לו וישומו אותם כפי מה שהוא הלוחה אם הוא אלם, וכפי מה שהם נכסיו עידיית או זיבורית. הגהה: ואפי' יש לו שאר מטלטלין יכול להגבות לו שטרות בשוויים."

הרי דס"ל לרא"ש ולמחבר והרמ"א דיכול להגבות לו שט"ח כפרעון לחובו אפי' יש לו נכסים אחרים. ואילו שיטת הר"ן בכתובות (ו, א בעמודי הרי"ף): "דשטרות לאו בני גובינא נינהו שאין גופן ממון, וכל שאין גופן ממון אין ב"ד מגבין לו." וא"כ לשיטת הר"ן אין ב"ד מגבים למלוה שטרי חוב של הלוח. וע"ע ברשב"א בתשי' סי' תתקכט. ובבאור שיטות הראשונים עיין מש"כ הש"ך בסי' קא ס"ק ג ובקצוה"ח שם בס"ק ב, ושם בש"ך העלה לדינא דמי שאין לו לשלם רק שטרות ורוצה המלוה שיגבו אותם לו בשומת ב"ד, מגבין לו ע"פ השומא ונותנים לו השטרות ואין צריך כתיבה ומסירה, דגביה בב"ד הרי היא כמכירה. ומ"מ גם לשיטת הר"ן צ"ל דרק ב"ד אינם מגבים לו, אבל אם המלוה רוצה שהלוח יגבה לו בכתובה ומסירה, הרי חובו נפרע ע"י שטרותיו של המלוה, ומעתה הלוח דלוח הוא החייב. לפ"ז, אף שחוב הלוח לא נשמט בשביעית, כיון שנפרע המלוה באמצעות שטר, מ"מ חוב הלוח דלוח נשמט. רק נפק"מ אם החוב שהוקנה לו בשטר זמן פרעונו בשמינית, דלא נשמט, וחוב הלוח מועד פרעונו בשביעית.

ו. ממרני על אחרים

אף הסוברים ששיק דינו כממרני, אפשר שאין זה כממרני על החייב עצמו אלא כממרני שיש לו על אחרים, והיינו ממרני שיש ללקוח כלפי הבנק החייב לשלם לאוחז השיק כנקוב בסכום, ובתנאי שיתרת הזכות או האשראי המאושר מאפשרים זאת. ניתן לראות בהדפסת השיק ע"י הבנק כהתחייבות לתשלום ובתנאי שחתימת הלקוח תאשר זאת. וא"כ, כאשר פורע הלוח בשיק, הרי הוא כפורע בשטר, ודינו כמבואר לעיל בס"ק ה.

[ההסתכלות על השיק כממרני על אחרים מעניקה אפשרות של קנין קרקע ע"י שיק לפי דעת הש"ך בסי' קצ ס"ק א ולדעת הקצוה"ח שם. ועי"ש בנתיבות בס"ק ה, ובמחנה אפרים (קנין מעות סי' ה), ובדבר אברהם ח"א סי' לט ענף ב, דלדעתם אף בממרני על עצמו מהני לקניית קרקע, ולמחנה אפרים מהני אף למטלטלין, ולענין מטלטלין חלק עליו הנתיבות בסי' רד ס"ק א, וע"ע בתשי' בית אפרים חחו"מ סי' כ

ובפתחי תשובה סי' קצ ס"ק ב.]
אם אכן יחשב השטר כממרני על אחרים, תהווה נתינתו כפרעון החוב
בשט"ח דאחרים, שלמש"כ לעיל יחשב החוב הראשון כפרוע. ברם נראה,
דגם אם יחשב השיק כממרני על עצמו, מהני הפרעון באמצעותו שיחשב
החוב כפרוע. שהרי הטעם שלא מועיל בנתן למלוה שט"ח על עצמו,
מפני שלא נתן לו לפרעון דבר מחודש, שהרי יש בידו שט"ח מהלוח
ומה יוסיף לו ומה יתן לו שט"ח נוסף, וע"כ אין נתינת שט"ח על
עצמו נחשבת כפרעון. אולם כשנתן לו שיק שנועד לגביה מחשבונו
הרי הוא מאפשר לו גבייה נוחה מחשבון הבנק, שלא היתה מתאפשרת לו
ע"י השטר אלא באמצעי אכיפה [בית דין, ביהמ"ש או הוצאה לפועל
וכד']. מה עוד ששיק הינו היום יותר עובר לסוחר משטר, וע"כ
בנתינתו יחשב החוב הקודם כפרוע, ולא תשמטנו השביעית. אלא שהחוב
כלפי הבנק יושמט, ולא יוכל לגבות חובו ממה נפשך. ע"כ לשיטה זו,
עדיף שיכתוב בשיק תאריך לשנה השמינית, ויחשב כמלוה לו לאחר
השמינית שאין השביעית משמטתו, וכמש"כ לעיל, משא"כ אם יכתוב לו
תאריך בשביעית והוא מכל סיבה שהיא לא הציגו לגביה, תשמטנו
השביעית.
ברם, אם תוקפו של השיק כסיטומתא, דינא דמלכותא או מעמד
שלושתן ע"י כתב, וכמש"כ לעיל בס"ק א, פרעון בשיק דינו כפרעון
מיידי ולא תשמטנו שביעית.

מסקנות

- א. אם תוקפו של השיק כמעמד שלושתן ע"י הכתב, נתינת שיק, אפי'
עם מועד פרעון מאוחר, כמוה כפרעון מיידי של החוב, ולא
תשמטנו שביעית.
- ב. חוב של בנק כלפי לקוח- השמטתו בשביעית תלויה במחלוקת
הראשונים אם השביעית מפקיעה את החוב או שהמלוה מפקיע את
החוב באמירת "משמט אני". לדעת היראים שצריך המלוה לומר
משמט אני, ולולי אמירתו לא יושמט החוב, כיון שאין הבנק
"גוף מלוה" שיכול לומר "משמט אני", לא תשמטנו השביעית.
ג. ברם, דעת היראים נדחתה מההלכה, בראשונים ובאחרונים.
ד. לדעת האגרות משה- אם נתן הלוח למלוה שיק, כיון שלא ניתן
לבטלו מדינא דמלכותא, לא תשמטנו שביעית. ואם מועד פרעונו
לאחר השביעית, הרי זה כקביעת מועד פרעון לאחר השמיטה, שאין
השביעית משמטתו.
- ה. הסוברים ששיק דינו כממרני, במידה ולא הוצג השיק לגביה קודם
שעת ההשמטה ולא הגיע הכסף לרשות המציג, תשמטנו השביעית.
ו. נחלקו הראשונים אם ניתן לחייב את המלוה לקבל שטרות כפרעון
חובו.
- ז. מ"מ, אם הסכים המלוה לקבל שט"ח כפרעון, הרי החוב פרוע על
תנאי, ושיעבודו של מלוה על לוח דלוה. נפק"מ אם החוב השני
מועד פרעונו לאחר השביעית.
- ח. אפשר שדינו של השיק כממרני על אחרים, וא"כ פרעון בשיק דינו
כפרעון בממרני על אחרים. אך מ"מ החוב כלפי הבנק יושמט
בשביעית.

ט. לפ"ז עדיף שיכתוב בשיק זמן פרעון לאחר השביעית, דהוי כקביעות זמן לפרעון אחר השביעית, וכנ"ל בס"ק ז.